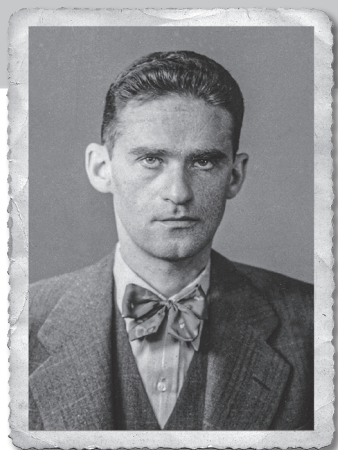

Emanuel Scherer

(1901–1977)

prawnik, samorządowiec,
działacz Bundu,
członek II RN (19.06.1943–21.03.1945)

Ur. 25.08.1901 w Krakowie. Syn Mordechaja i Witte z d. Hoffman. Pochodził z żydowskiej rodziny wyznania mojżeszowego. W Krakowie ukończył szkołę podstawową i średnią. Tam też rozpoczął studia prawnicze na UJ, uzyskując stopień doktora praw w 1928. Już w 1918 został członkiem PZZR na Litwie, w Polsce i Rosji (Bund). Był aktywnym działaczem partii i jej struktur młodzieżowych oraz związków zawodowych. W okresie studenckim został członkiem Komitetu Centralnego krakowskiego Związku Młodzieży Cukunft. Redagował w tym czasie także różne periodyki ugrupowania w języku polskim i jidysz oraz pisał artykuły do tytułów żydowskich. W 1928 przeprowadził się z Krakowa do Warszawy, gdzie kontynuował swoją aktywność polityczną. W latach trzydziestych XX w. został najmłodszym w historii partii członkiem Centralnego Komitetu Bundu. Nadal działał aktywnie w związkach zawodowych, będąc m.in. wiceprzewodniczącym Sekcji Żydowskiej CKZZ oraz sekretarzem Związku Zawodowego Pracowników Handlowych i Biurowych. W 1938 został wybrany radnym m.st. Warszawy. Piastował tę funkcję do wybuchu II wojny światowej. W Warszawie zajmował się zawodowo praktyką adwokacką.

Po 1.09.1939 udało mu się przedostać na neutralną wówczas Litwę, a następnie do Szwecji. W 1941 dotarł do Stanów Zjednoczonych, gdzie działał jako członek Amerykańskiej Reprezentacji Ogólnego Żydowskiego Związku Robotniczego „Bund” w Polsce. W pierwszych latach na emigracji

współpracował blisko z polskimi i żydowskimi socjalistami z PPS i Bundu w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Współorganizował wówczas liczne konferencje i prowadził działania informacyjne w różnych mediach na temat zbrodni niemieckiego okupanta na Polakach i Żydach. Do grona jego współpracowników należeli wówczas Szmul → Zygielbojm, Emanuel Nowogródzki i Schlome Mendelsohn. Podczas pobytu w Szwecji i USA S. pozostawał w bliskim kontakcie z Polakami z PPS. W 1941 razem z S. Mendelsohmem wysłał dla Bundu i PPS w kraju, za pośrednictwem pracownika Ambasady Japonii w Szwecji, pieniądze, które miały trafić do Berlina, a następnie przez pośrednika – zostać przetransportowane do Warszawy. W tym czasie nadal aktywnie publikował w różnych tytułach prasowych. Podkreślał w swoich pracach wspólnotę celów i walki Polaków oraz Żydów, co wyraził m.in. w artykule rocznicowym z okazji pięćdziesięciolecia PPS opublikowanym w „Robotniku Polskim”. W 1942 S. wydał w Stanach Zjednoczonych broszurę *Polska i Żydzi* traktującą o wzajemnych relacjach polsko-żydowskich. Publikował też artykuły i prace poświęcone przyszłemu ustrojowi społeczno-gospodarczemu oswobodzonej spod okupacji Polski.

Bezpośrednie związki S. z polskim życiem politycznym i państwowym na emigracji dostrzegalne są od 1941. Wówczas, po rozwiązaniu I RN, wskazywano go, jako jednego z kandydatów-zastępców do składu nowej Rady z ramienia Bundu. Ostatecznie, z nominacji tej partii, do uchodźczego parlamentu wszedł S. Zygielbojm, z którym S. blisko współpracował jeszcze w okresie przedwojennym. Samobójcza śmierć S. Zygielbojma (12.05.1943) była ważną cezurą w życiu S. Zmarły pozostawił po sobie listy, w których wyjaśniał motywy swojego czynu i proponował, aby jego miejsce w RN zajął inny działacz Bundu – S. Rzeczywiście, 19.06.1943, S. został powołany przez prezydenta Władysława Raczkiewicza w skład II RN. 5.11.1943 S. złożył przyrzeczenie nowo wybranego członka Rady. Rozpoczął swoje urzędowanie od licznych spotkań i aktywności na forum emigracyjnego parlamentu oraz poza nim. Zgłosił do budżetu na rok 1944 szereg wniosków dotyczących chociażby wygospodarowania odpowiednich pozycji na pomoc dla Żydów. Postulował włączenie Żydów do prac nad powojenną rekonstrukcją kraju i powołania specjalnej komisji ds. żydowskich. Podnosił również konieczność określenia zakresu autonomii kulturalno-narodowej Żydów i przygotowania projektów rozwoju szkolnictwa żydowskiego po wojnie. Apelowwał o rozszerzenie akcji ratunkowej wobec Żydów i w tym zakresie wystąpił z konkretnymi projektami.

Jedną z pierwszych propozycji S. po jego przyjeździe do Londynu był projekt utworzenia „stałego międzyaliantckiego organu, który by wspólnymi siłami Zjednoczonych Narodów przeciwdziałał wszelakim próbom zagłady jakiegokolwiek narodu świata”. Koncepcję tę złożył na ręce premiera Stanisława → Mikołajczyka w liście z 26.11.1943. Jednocześnie zwrócił się do przewodniczącego RN Stanisława → Grabskiego o zwołanie specjalnego posiedzenia Rady dla rozpatrzenia tej propozycji. RN podczas posiedzenia 20.12.1943 uchwaliła jednogłośnie przedstawiony dokument, zawierający 12 punktów. Pierwsze postulaty zawierały protest przeciwko masowym morderstwom Żydów i konieczność przeciwdziałania temu przez wolny świat. Kolejne odnosiły się do powstania międzynarodowej „Rady Ocalenia Krajów Okupowanych”. W kolejnych miesiącach RN wracała do tej inicjatywy. W grudniu 1943 S. zaapelował o zwołanie specjalnego posiedzenia RN poświęconego kwestii ratowania Żydów od zagłady, zamierzając doprowadzić do publikacji przez Radę odezwy w tej sprawie. Sprawę wniosku S. skomplikowała propozycja wystosowana przez Ignacego → Schwarzbarta, przez co do RN wpłynęły dwa podobne wnioski w sprawie ratowania Żydów. Były one rozpatrywane przez Komisję Prawno-Polityczną. Ostatecznie projekt rezolucji trafił na forum RN obradującej 20.03.1944. Zastrzeżenia wobec projektu radnych żydowskich zgłaszał Stefan → Szyszkowski z Klubu Narodowego. Postulował on, by rezolucja rozpoczynała się od specjalnego punktu stwierdzającego, że naród polski już od ponad czterech lat walczy przeciwko okupantowi, ale słabe uzbrojenie AK powoduje, że nie jest ona w stanie skutecznie przeciwdziałać terrorowi i eksterminacji. W opinii S. z takim wstępem uchwała przestaje być rezolucją w sprawie ratowania ludności żydowskiej. Ostatecznie RN uchwaliła rezolucję, która nie uwzględniała wniosku S. Szyszkowskiego. W jej treści odwołano się do poprzednich uchwał Rady w sprawie zbrodni na narodzie polskim, na Żydach polskich i na Żydach z innych krajów mordowanych w Polsce z 10.04.1942, 27.11.1942 i 7.01.1943. Członkowie RN ponowili poprzednie apele w tej sprawie i domagali się od rządu akcji w celu powstrzymania eksterminacji, ostrzegając, że pozostałym w kraju Żydom grozi ostateczna zagłada. W dokumencie wyrażano uznanie wobec Polaków ratujących żydowskich współobywateli. Ostatecznie projekt S. nie doczekał się realizacji, ale na kanwie dyskusji o konieczności reakcji RN na zagładę utworzono Radę ds. Ratowania Ludności Żydowskiej. Powołała ją RM 20.04.1944, a S. został mianowany jej sekretarzem. Przewodniczącym tego gremium został Adam → Ciołkosz, a jego zastępcą Anzelm Reiss. Rada była londyńskim odpowiednikiem krajowej RPŻ. Jej celem miała być koordynacja

akcji pomocy Żydom i współpraca ze wszystkimi polskimi organizacjami w akcji ich ratowania, dostarczanie ludności żydowskiej w Polsce żywności, odpowiednich dokumentów, uzbrojenia dla osób chcących walczyć, ukrywanie ludności żydowskiej bądź organizowanie dla niej przejść do państw bezpiecznych. Do zadań rady należało również przekazywanie do kraju środków finansowych, bez których nie była możliwa realizacja powyższych celów. Już z chwilą powstania tej struktury przekazano na jej fundusz kwotę 100 tys. funtów z czego już 20.06.1944 postanowiono bezzwłocznie wysłać do kraju 80 tys. Środki te pochodziły głównie od rządu RP w Londynie.

S. odgrywał kluczową rolę w transferze środków na linii Londyn – kraj. Po śmierci S. Zygielbojma przejął on jego obowiązki w zakresie kontaktu z podziemnym Bundem w okupowanej Polsce. Na jego nazwisko była kierowana korespondencja przesyłana przy pomocy polskiego podziemia na Zachód, z kolei on wysyłał depesze i pieniądze dla Bundu w kraju. We wrześniu 1944 S. wskazywał, że do tej pory zagraniczne struktury jego partii zorganizowały pomoc finansową rządu 250 tys. dolarów. W sumie do lutego 1945 S. oraz S. Zygielbojm przekazali do podziemnego Bundu sumę nie mniejszą niż 460 tys. dolarów w 20 transzach. Ofiarodawca przekazywał pieniądze najbliższej polskiej placówce dyplomatycznej lub konsularnej, która wpłacała je na konto polskie w tamtejszym banku i zawiadamiała o tym Ministerstwo Skarbu oraz żydowskich przedstawicieli w RN – I. Schwarzbarta lub S. Następnie transferowano sumę do Londynu. Tam ministerstwo przekazywało ją, potrącając koszty operacyjne I. Schwarzbartowi lub S., którzy dostarczali pieniądze do MSW, określając odbiorcę. MSW wysyłało gotówkę do kraju wraz z innymi funduszami dla podziemia, przez specjalnych kurierów-spadochroniarzy. Fundusze przekazywano DRnK, skąd trafiały do właściwego adresata. W lutym 1945 S. został, wraz z rabinem A. Babadem, członkiem delegacji Rady ds. Ratowania Żydów, która wizytowała Francję, Belgię i Szwajcarię. Chodziło o pozyskanie środków finansowych umożliwiających opuszczenie przez Żydów gett.

W związku z falą dezercji żołnierzy PSZ pochodzenia żydowskiego w prośbie przeciwko antysemityzmowi w jednostkach WP (1944) S. i I. Schwarzbart podjęli mediację. Spotkali się z dezertkami i nawoływali ich do powrotu, krytykując przy tym ich koncepcję przejścia do armii brytyjskiej. S. i I. Schwarzbart za swoją postawę byli atakowani przez środowiska żydowskie, m.in. w komunikacie „Jewish Chronicle” uznano ich za „tzw. przedstawicieli żydostwa polskiego”. Środowiska rewizjonistyczne wysunęły postulat usunięcia ich z RN. S. uważał przy tym, że problem antysemityzmu w wojsku

istnieje, a sytuacja ta wymaga działań naprawczych. Polskie władze wojskowe informowały żydowskich przedstawicieli w RN o postępowaniu przeciwko dezertantom, zaś w kwietniu 1944 zaproszono S. i I. Schwarzbarta na rozprawę przed sądem polowym w Szkocji przeciwko 21 żołnierzom wyznania mojżeszowego. S. wielokrotnie poruszał ten temat na forum RN. Wyszedł z propozycją wniosku o wydanie przez prezydenta dekretu określającego wszelką działalność i propagandę antysemityczną za przestępstwo, podlegające penalizacji. Podczas posiedzenia 26.05.1944 wniosek ten poparli radni PPS.

W okresie pełnienia funkcji członka RN S. prowadził kampanię informacyjną dotyczącą zagłady Żydów na ziemiach polskich. Współorganizował wydarzenia i uczestniczył w licznych przedsięwzięciach z odczytami i wykładami. 18.02.1944, podczas posiedzenia Międzynarodowej Socjalistycznej Komisji Konsultacyjnej, wygłosił odczyt o walce i położeniu Żydów w kraju. 8.03.1944 opublikował artykuł o powstaniu w getcie warszawskim w biuletynie „Labour Press Service”. Razem z I. Schwarzbartem korzystał z czasu antenowego rządu RP w BBC dla informowania Żydów w kraju o wydarzeniach na świecie. Działalność tę realizował także na forach organizacji, w których pracy uczestniczył, jak FŻP w Wielkiej Brytanii, Klasowych Żydowskich Związków Zawodowych, Reprezentacji Zagranicznej Związków Zawodowych czy CKZZ.

Po powołaniu rządu Tomasza Arciszewskiego S. postrzegany był jako polityk opozycyjny wobec nowego gabinetu. Jako jedyny członek RN wstrzymał się od głosowania nad budżetem zaproponowanym przez rząd T. Arciszewskiego. Był to wyraz jego sprzeciwu wobec składu RM, w której ważne miejsce zajęli politycy SN, oraz braku działań w zakresie kontroli antysemityzmu w szeregach jednostek PSZ. S. poparł protesty RN i rządu RP przeciwko postanowieniom konferencji jałtańskiej.

Razem z I. Schwarzbartem S. publicznie przeciwstawił się zarzutom władz komunistycznych w Polsce pod adresem AK o realizowanie czystek antysemitycznych na ocalałej ludności żydowskiej w kraju. S. wielokrotnie podkreślał w swoich publicznych wystąpieniach „nierozwalny związek Żydów polskich z Polską”. Naród polski określał mianem „bratniego”. Po wybuchu powstania warszawskiego zwracał się do robotników żydowskich Warszawy z przesłaniem, że walczą o wolność „naszego kraju, narodu i całej ludzkości”, że w Warszawie walczą „robotnicy żydowscy u boku swych polskich towarzyszy”.

S. miał poglądy antysyjonistyczne. Opowiadał się za pełną swobodą emigracji Żydów, ale nie powinna być ona przedstawiana jako jedyna opcja.

W sprawach społeczno-gospodarczych zgodnie ze swoimi socjalistycznymi przekonaniami uważał, że potrzebne jest uspołecznienie wielkiego przemysłu i handlu oraz aparatu kredytowego i finansowego. W jego ocenie było to warunkiem „planowego odbudowania i zorganizowania życia gospodarczego w sposób zgodny z interesami Kraju i jego ludności”. Dostrzegając konieczność zrealizowania reformy rolnej bezpośrednio po wyzwoleniu Polski.

Po zakończeniu II wojny światowej S. wrócił do Stanów Zjednoczonych. Został sekretarzem Światowego Komitetu Koordynacyjnego Bundu, zaś w latach 1961–1977 stał na jego czele. Reprezentował wówczas swoją partię na zjazdach Międzynarodówki Socjalistycznej i utrzymywał stosunki z czołowymi socjalistami na całym świecie. Był także wiceprzewodniczącym Żydowskiego Komitetu Pracy. Po wojnie nie zaniechał pracy publicystycznej, będąc redaktorem miesięcznika bundowskiego „Unser Tsait”. Angażował się w wiele inicjatyw społecznych i politycznych. W 1962 był przewodniczącym obchodów 65. rocznicy założenia Bundu. W maju 1966, podczas kongresu Międzynarodówki Socjalistycznej, wyszedł z propozycją wysłania przez Międzynarodówkę do ZSRR grupy dochodzeniowej, badającej sytuację Żydów w tym kraju.

S. był żonaty z Blime z d. Krauz.

* * *

IPMS, Rada Narodowa R.P., A.5, t. 2–5, 72; *W obliczu Zagłady. Rząd RP na uchodźstwie wobec Żydów 1939–1945*, red. P. Długołęcki, Warszawa 2021, wg indeksu; E. Scherer, *Polska i Żydzi*, New York 1942; „JTA Daily News Bulletin” z 31 XII 1943; „JTA Daily News Bulletin” z 8 I 1945; *Socialist International Urges. Russia to give Jews equal rights*, „JTA Daily News Bulletin” z 9 V 1966; *Emanuel Scherer Dead at 75*, „JTA Daily News Bulletin” z 6 V 1977; *65th Anniversary of Jewish Socialist Bund Movement Celebrated*, „JTA Daily News Bulletin” z 29 XI 1962; *Zjazd Federacji Żydów Polskich w Wielkiej Brytanii*, DPiDŻ z 21 I 1944, s. 3; *Jeszcze o Reprezentacji Zagranicznej Związków Zawodowych*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” z 1 I 1944, s. 1; *Komunikat Ministra Obrony Narodowej w sprawie dezercji żołnierzy-Żydów*, DPiDŻ z 26 IV 1944, s. 1; E. Scherer, *O właściwą postawę w sprawie antysemityzmu*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” z 15 VI 1944, s. 4; *Do robotników żydowskich Warszawy*, DPiDŻ z 9 IX 1944, s. 4; *O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich. Sprawozdanie delegacji Rady do Spraw Ratowania Żydów*, DPiDŻ z 26 IV 1945, s. 3; S. Miller, *German Social Democrats and Polish Bundists in exile in London, 1939–45: Memories*, w: *Jewish Politics in Eastern Europe: The Bund at 100*, ed. by J. Jacobs, London 2001, s. 181; *Depozyt Niepodległości. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie 1939–1991*, pod red. Z. Girzyński, P. Ziętara, Toruń 2018, wg indeksu; E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Pol-*

sce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945, Warszawa 1997, wg indeksu; A. Grabski, *Centralny Komitet Żydów w Polsce (1944–1950) Historia Polityczna*, Warszawa 2015, wg indeksu; K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie... Polacy i Żydzi 1939–1945*, Londyn 1968, wg indeksu; K. Kaczmarek, *O Wielką Polskę na wojennym wychodźstwie. Stronnictwo Narodowe wobec rządu gen. Władysława Sikorskiego (1939–1943)*, Rzeszów 2013, wg indeksu; G. Kulka, *Komisje prawno-ustrojowe Rady Narodowej RP na emigracji w latach 1939–1991*, Warszawa 2009, wg indeksu; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993, s. 311; D. Stola, *Nadzieja i Zagłada. Ignacy Schwarzbart – żydowski przedstawiciel w Radzie Narodowej RP (1940–1945)*, Warszawa 1995, wg indeksu; K. Dunin-Wąsowicz, *Socjaliści polscy wobec walki i zagłady Żydów*, „Dzieje Najnowsze” 1993, nr 1, r. 25, s. 58–59; M. Rusiniak-Karwat, *Bundists and the issue of emigration from Poland after the Second World War*, „European Spatial Research and Policy” 2021, vol. 28, nr 1, s. 153; D. Urzyńska, *PPS na obczyźnie wobec ludności żydowskiej w latach II wojny światowej*, „Słupskie Studia Historyczne” 1999, nr 7, s. 131–133; D. Slucki, *A Party of Naysayers: The Jewish Labor Bund after the Holocaust*, <http://perspectives.ajsnet.org/the-labor-issue-fall-2013/a-party-of-naysayers-the-jewish-labor-bund-after-the-holocaust/> [dostęp: 5.09.2022].

Michał Dworski